TIMBRO

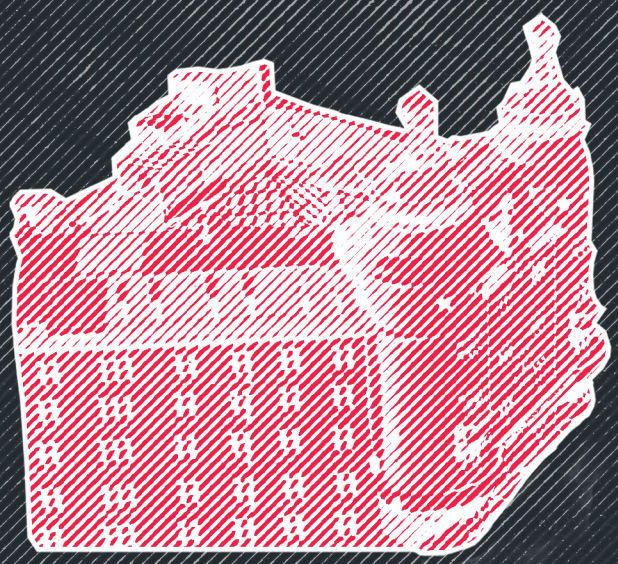

KOMMANDOHÖJDERNA

ADAM DANIELI

APRIL 2022

Strax är kongressen slut, men vi ses igen, kamrater! Vi ses i Folkets hus, i studiecirkeln, vid möten i arbetarekommun och i facket.

Olof Palme, avslutningsord S-kongressen 1975

OM FÖRFATTAREN

Adam Danieli är jurist och har en bakgrund i Fria Moderata Studentförbundet. Det här är den andra rapporten inom ramen för projektet *Enpartistaten*.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING 4
INLEDNING 5
PARTIET 6
ABF & PRO 7
A-LOTTERIERNA 8
HYRESGÄSTFÖRENINGEN 10
FACKEN 12
A-KASSAN 16
REFORMER 17
REFERENSER 18

SAMMANFATTNING

- Ett långt socialdemokratiskt maktinnehav har fört med sig stora fördelar. Den här rapporten identifierar områden där reformer behövs för att bryta länken mellan stat och S-nära intresseorganisationer.

- Vi har gått igenom alla intäkter de svenska riksdagspartierna redovisat mellan åren 2018-2020 i Kammarkollegiets register över partifinansiering. Resultatet visar att Socialdemokraterna på tre år haft nästan 1,6 miljarder kronor i intäkter – mer än tre gånger så mycket pengar som M, och nästan lika mycket pengar som alla andra riksdagspartier tillsammans. Det största skälet till det ekonomiska övertaget är Socialdemokraternas spelbolag A-lotterierna som är undantagna från Sveriges generella lotteriförbud, spelskatt, kundkännedomskrav och kreditförbud.

- Vi pekar också på en rad andra fördelar S har. Fackens rätt att diskriminera är en av dem. Sverige har ingen lagstiftning som reglerar fackens verksamhet. Det gör att vissa fack kan ge ekonomiskt och politisk stöd till S för medlemmarnas pengar mot deras vilja. Sverige behöver införa ett grundläggande diskrimineringsskydd och ett krav på att partipolitiska donationer godkänns av medlemmen.

- En annan fördel S har är Hyresgästföreningens skatt. En stor del av Hyresgästföreningens pengar kommer från den så kallade hyresförhandlingsavgiften. Genom den har föreningen rätt att ta ut en dold avgift av varje hyresgäst i Sverige, oavsett om hyresgästen är medlem i Hyresgästföreningen eller inte. De här pengarna används sedan till partipolitisk opinionsbildning. Den automatiska finansieringen av den socialdemokratiska bostadsgrenen måste bort.

- En tredje fördel är den politiska folkbildningen. Folkbildningsrådet fördelar statsanslag till Sveriges folkbildningsorganisationer. Störst bidragsmottagare är ABF, Arbetarnas bildningsförbund, som har ett politiskt ändamål – att främja arbetarrörelsen. Folkbildningsrådet saknar oberoende tillsyn och genom systemet får arbetarrörelsen hundratals miljoner i ovillkorat stöd varje år. Folkbildningen behöver bättre genomlysning – och borde kunna finansieras helt privat.

Utifrån rapportens underlag föreslås en rad reformer, exempelvis:

- Ta bort regeln att tillstånd för lotterier bara kan ges till allmännyttiga föreningar.

- Ta bort undantagen från spelskatt, kreditförbud och kundkännedom för lotterier som omsätter betydande belopp.

- Ta bort hyressättningsavgiften och lagkravet på boinflytande.

- Avskaffa Folkbildningsrådet och slopa den offentliga finansieringen av folkbildning.

INLEDNING

Socialdemokraterna är västvärldens mest framgångsrika politiska parti. Få, kanske inga, andra politiska rörelser har kommit i närheten av att prägla ett land så tydligt, under så lång tid och så långt utanför politikens naturliga gränser som den svenska socialdemokratin. Det saknas i princip samhälleliga sfärer där den breda arbetarrörelsen inte har haft betydande anspråk under 1900-talet, med allt ifrån egna semesterresorter till försäkringsbolag, scoutkårer och begravningsbyrå.

Det långa socialdemokratiska maktinnehavet har inneburit stora fördelar för arbetarrörelsen i stort. Partiet har kunnat utforma offentliga institutioner och regelverk på ett sätt som har givit rörelsen ett större inflytande över samhällsutvecklingen än vad det rena väljarstödet någonsin hade räckt till. I praktiken har partiet skapat ett slags politisk hävstång där politiken och rörelsens olika delar symbiotiskt har stärkt varandra genom förmåner och politiskt stöd.

Det sägs ibland att socialdemokratins tid nu är förbi, och att Sverige har fått ett mer normalt europeiskt politiskt landskap. Moderatledaren Ulf Kristersson har återkommande beskrivit ”ett nytt läge i svensk politik”, där socialdemokratin inte längre utgör den sol som alla andra politiska himlakroppar kretsar kring utan har blivit ett parti som andra.

Det skenet bedrar. Precis under ytan finns viktiga institutioner kvar, som ger partiets närstående organisationer ett systematiserat inflytande. Det finns en naivitet bland borgerliga företrädare, som tror att västvärldens mest framgångsrika politiska rörelse har förlorat det strategiska övertag den har format under nästan ett sekel.

Socialdemokraterna har kvar inflytelserika mekanismer – kommandohöjder – i Sverige och svensk politisk debatt. Det handlar inte bara om ekonomiska inkomstströmmar, utan om korporativism och lagstadgade förmåner för närstående organisationer som lever vidare oavsett regeringsinnehav. Syftet med den här rapporten är att översiktligt åskådliggöra hur ett antal regelverk i Sverige gynnar socialdemokratin och vad som behöver förändras för att nå en jämnare politisk spelplan.

PARTIET

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, SAP, grundades 1889 av ett antal fackföreningar som senare skulle komma att sluta sig samman och bilda LO. Som mest, under 1980-talets första år, hade partiet knappt 1,2 miljoner medlemmar, vilket motsvarade var femte röstberättigad svensk. I dag uppger partiet att det har 75 000 medlemmar fördelade på 26 distrikt och 290 arbetarekommuner.[1]

Trots det kraftiga medlemstappet har partiet aldrig varit rikare. Under åren 2018–2020 redovisade partiets organisationer på nationell, regional och lokal nivå sammanlagda intäkter på 1,584 miljarder kronor. För landets näst största parti, Moderaterna, var motsvarande intäkter mindre än en tredjedel så stora – 490 miljoner kronor. Socialdemokraternas intäkter har under modern tid varit ungefär lika stora som övriga riksdagspartiers – tillsammans.

Registrerade intäkter 2018-2020 i miljoner kr, hela riket

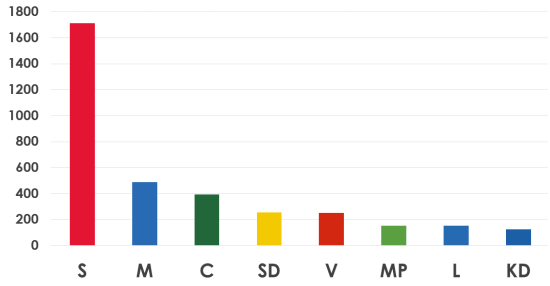

Intäkter för riksdagspartierna, 2018–2020, i kronor. Interntransfereringar borträknade.[2]

Parti	Intäkter, riksnivå	Intäkter, totalt
S	956 020 016	1 710 759 000
M	234 109 067	490 186 000
C	349 692 950	392 891 000
SD	191 061 606	255 155 000
V	156 593 456	250 991 000
KD	113 381 221	123 480 000
MP	86 675 053	152 759 000
L	82 436 048	151 892 000

Även om den ekonomiska styrkan i partiet är anmärkningsvärd i sig, är det genom sina strukturer – kommandohöjderna – som socialdemokratin får stadga och styrka. De främsta är LO, A-lotterierna, ABF, PRO, TCO, Hyresgästföreningen och a-kassan.

1 Socialdemokraterna, *Årsredovisning 2020*.
2 Sammanräkning av Kammarkollegiets intäktsredovisning för svenska politiska partier enligt 3 § lag (2018:90) om insyn i finansiering av partier. Interntransfereringar och vinstutbetalningar har räknats bort från sammanställningen.

ABF & PRO

Arbetarnas bildningsförbund, ABF, bildades av Socialdemokraterna och delar av LO 1912 som en socialistisk folkbildningsorganisation. I dag, mer än ett sekel senare, fungerar förbundet som arbetarrörelsens paraply- och mötesorgan, genom att alla socialdemokratins närstående organisationer är medlemmar. SAP, LO, SSU, Socialdemokratiska studentförbundet, Unga Örnar, S-kvinnor, Hyresgästföreningen, Socialdemokrater för Tro och Solidaritet (tidigare Broderskapsrörelsen), PRO och ett antal andra socialdemokratiska organisationer utgör ABF, tillsammans med flera minoritets- och funktionshinderorganisationer.[3]

ABF beskriver sig som partipolitiskt obundet. Detta trots att alla ordföranden och förbundssekreterare genom historien har varit socialdemokrater och partiets organisationer har en majoritet av rösterna i de beslutande församlingarna. I dag är den socialdemokratiska riksdagsledamoten Helén Pettersson ordförande, efter att ha tagit över från tidigare LO-basen och nuvarande socialdemokratiska näringsministern Karl Petter Thorwaldsson.

ABF är Sveriges överlägset största studieförbund och det enda som i sina stadgar har en politisk målsättning. § 1 i förbundets stadgar slår fast att Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) genom en fri och frivillig bildningsverksamhet, grundad på jämlikhetens, solidaritetens och demokratins principer, vill främja, och själv delta i, en samhällsomdaning i överensstämmelse med arbetarrörelsens grundläggande värderingar.[4]

Verksamheten finansieras nästan uteslutande med skattemedel, med statsanslag på knappt en halv miljard om året från statliga Folkbildningsrådet. Som jämförelse får förbundet in omkring en miljon kronor genom egna medlemsavgifter.[5] Anslagen används kontinuerligt till politisk verksamhet, med LO, partiet och partiets organisationer som stora utbildningsanordnare inom ramen för ABF. Ungefär 60 000 personer inom facket och partiet medverkar varje år i utbildningar bekostade av ABF.[6] I praktiken fungerar upplägget så att ABF:s statsanslag finansierar partiets och fackets utbildningar och tillhandahåller lokaler och infrastruktur.

I likhet med ABF säger sig Pensionärernas riksorganisation, PRO, vara partipolitiskt obunden. Förbundet, som är Sveriges i särklass största pensionärsorganisation, bildades i själva verket av socialdemokratiska pensionärer 1942 och samtliga ordföranden sedan dess har varit socialdemokrater. I dag håller Christina Tallberg, mångårig landstingspolitiker och tidigare socialdemokratiskt landstingsråd, i klubban. Organisationens vice ordförande, Lisbeth Staaf-Igelström, är tidigare socialdemokratisk riksdagsledamot och samtliga övriga medlemmar i styrelsen har bakgrund i det socialdemokratiska partiet på riks- och regionnivå. Organisationen finansieras genom offentliga anslag och det socialdemokratiska A-lotteriet.[7]

FÖRMÅNERNA

Nyckeln till att använda ABF som partipolitisk men statligt finansierad resurs är Folkbildningsrådet, den statliga myndighet som fördelar de offentliga medlen till det luddiga fenomenet folkbildning. Till skillnad från andra myndigheter är rådet en ideell förening, där de som mottar bidrag är medlemmar och där både fördelning och uppföljning lämnas till parterna själva.[8] Det finns inget oberoende granskningsorgan, inga kursplaner och inget formaliserat regelverk som bestämmer vad pengarna ska gå till. Trots att man fördelar två miljarder skattekronor om året och att

3 ABF, *ABF:s verksamhetsberättelse 2020*, s. 5.
4 ABF, *ABF:s stadgar antagna av förbundsstämman 23 april 2018.*
5 Ibid, s. 36.
6 Ibid. s. 33.
7 PRO, *Verksamhetsberättelse 2020.*
8 5 och 15 §§ förordningen (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen.

verksamheten i stort sett helt finansieras av staten finns mycket begränsad insyn. Återkommande rapporter om fusk och bedrägerier har följt folkbildningsrådet och de olika studieförbunden.[9]

Vad gäller PRO tillfrågas organisationen kontinuerligt som expertinstans som företrädare för det breda kollektivet pensionärer.[10] Organisationen får samtidigt omfattande lokala och nationella stöd från skattemedel samt lotteriintäkter från Socialdemokraternas lotteri, trots att den menar sig vara partipolitiskt oberoende.[11]

A-LOTTERIERNA

Privat lotteriverksamhet är förbjuden i Sverige. Enligt 3 kap. 3 § spellagen (2018:1138) får spel om pengar endast anordnas av den som har licens för sådant spel, vilket när det gäller lotterier enbart medges i ett antal undantagssituationer. Kasinon, automatspel och lotterier är som huvudregel förbehållet staten genom Svenska Spel.[12]

Trots Sveriges restriktiva spelpolitik har socialdemokratin länge haft lotterier som stor intäktskälla. Redan 1956 startade partiet vad som i dag heter A-lotterierna, partiets största lotteri, som säljer lotter under varumärken som Kombilotteriet, Trippelskrapet, Femman och Glädjelotten. A-lotterierna ägs av Socialdemokraterna och SSU, och omsätter över en halv miljard om året. Lotteriintäkterna till partiets nationella organ under 2020 var över 200 miljoner kronor.[13] Till detta kommer ett antal närstående organisationer, exempelvis PRO, som också får utdelning av socialdemokraternas spelbolag.

A-lotterierna har historiskt varit en dålig spelarrangör. Bolaget har fällts av Datainspektionen (i dag Integritetsskyddsmyndigheten) för att använda personuppgifter från spelbolaget i sin politiska verksamhet utan samtycke.[14] 2017 uppmärksammades att A-lotterierna på bara tre år hade tagit 8 000 ärenden till Kronofogden för att driva in spelskulder – efter att ha tillåtit skuldsatta att spela på faktura utan kreditupplysning.[15] A-lotterierna har även återkommande använt upplägg där lotter säljs på kredit, vilket Spelinspektionen i sina rättsliga ställningstaganden beskrivit som särskilt riskfyllt.[16]

FÖRMÅNERNA

Så hur går det ihop, förbudet och intäkterna? I praktiken uppkommer den motsägelsefulla ordningen genom att lotterier starkt begränsas i allmänhet, men att A-lotterierna alltid har fått gynnsamma undantag. När den nya spellagen infördes 2017 säkrade Socialdemokraterna fortsatt ett antal lagstadgade specialregler och gav sig själva mycket goda förutsättningar för att tillhandahålla sina spel. I dag finns fyra betydande undantag som partiet utnyttjar:

- **Undantag från lotteriförbudet.** Förbudet mot lotterier har ett allmänt undantag för vissa ideella föreningar. Enligt 6 kap. 2 § 1 st. får lotterier anordnas av så kallade allmännyttiga ideella föreningar som är öppna för allmänheten, bedriver verksamhet i Sverige och behöver spelintäkter för sin verksamhet. Dessa förutsättningar uppfylls av politiska partier. Det är inte helt klart varför partier eller ideella organisationer skulle

9 Jfr Riksrevisionens granskning *Kontroll och uppföljning av statens stöd till studieförbunden*, 2022.
10 Jfr *En äldreomsorgslag*, dir. 2020:142, s. 16.
11 PRO, *Verksamhetsberättelse 2020*, s. 31.
12 5 kap. 1 och 2 §§ spellagen (2018:1138)
13 Kammarkollegiets intäktsredovisning för svenska politiska partier enligt 3 § lag (2018:90) om insyn i finansiering av partier.
14 *S bryter mot lagen.* Riksdag & departement 6 juni 2012.
15 *S driver lottköpare till Kronofogden.* Dagens Nyheter 5 sep 2017.
16 *Spel på kredit i förhållande till omsorgsplikten i 14 kap. 1 § spellagen (2018:1138)*

vara särskilt bra på att anordna måttfulla spel, givet att de har betydligt mindre resurser är andra att övervaka spelandet, men ett liknande undantag som tidigare gällt behölls när den nya spellagen trädde i kraft under regeringen Löfven.

- **Undantag från kundkännedomskravet.** Enligt den svenska implementeringen av EU-direktivet om penningtvätt och terrorfinansiering, lag (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism, måste ett stort antal branscher som klassats som särskilt utsatta, däribland spelbranchen, ha särskild kundkännedom. Det innebär att aktörer på marknaden måste veta vilka kunderna är, kontinuerligt bedöma risken för penningtvätt och vidta en mängd åtgärder för att minska risken för utnyttjande.[17] Regeringen har dock givits möjlighet att meddela föreskrifter om undantag, vilket har gjorts i fallet med allmännyttiga föreningar. Kraven på Socialdemokraternas egna lotterier är därför lägre än på exempelvis Svenska Spel.[18]
- **Lägre spelskatt.** Anordnare av spel i Sverige är ålagda en särskild spelskatt på 18 procent av behållningen på spelet.[19] Detta gäller dock inte om anordnaren är en allmännyttig förening enligt ovan – oavsett vilken omsättning den har. Socialdemokraternas lotterier är därför undantagna från den särskilda spelskatten, vilket 2020 motsvarar en skattesänkning för partiet på åtminstone 32 miljoner kronor.[20]
- **Undantag från kreditförbudet.** Enligt spellagens bestämmelser om spelansvar får en anordnare inte erbjuda spel på kredit.[21] I propositionen beskrev det socialdemokratiska statsrådet Ardalan Shekarabi krediter för spel som särskilt riskfyllda i och med att personer kunde lockas att spela över sin ekonomiska förmåga, och att det därför var motiverat med ett fortsatt allmänt förbud.[22] Spelinspektionen gavs dock möjlighet att medge dispens för spel om mindre belopp anordnade av allmännyttiga föreningar enligt ovan.[23] A-lotterierna har medgetts sådan dispens och lotterierna kan därför som en av få aktörer erbjuda lotter på faktura.

17 3 kap. 1 § lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism.
18 1 kap. 2 § SIFS 2019:2 Spelinspektionens föreskrifter och allmänna råd om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism.
19 9 § lagen (2018:1139) om skatt på spel. Med behållning avses skillnaden mellan gjorda insatser och utbetalda vinster.
20 Jämförelse mellan lotteriintäkter med och utan spelskatt, egna beräkningar utifrån A-lotteriernas årsredovisning för 2020. Bolagets behållning under beskattningsåret var 182 miljoner kronor, som skulle ha beskattats med 18 % spelskatt.
21 14 kap. 8 § spellagen.
22 prop. 2017/18:220, s. 153.
23 14 kap. 8 § 2 st. spellagen.

HYRESGÄSTFÖRENINGEN

Ytterligare en organisation inom arbetarrörelsen som menar sig vara partipolitiskt oberoende är Hyresgästföreningen (HGF). Den bildades 1923 av ett antal socialdemokrater som en facklig gren på bostadsmarknaden, med LO som förebild. Organisationen har i nästan ett sekel haft enormt inflytande över den svenska bostadsmarknaden och politiken. I praktiken är konceptet bostadsrättsförening, bostadsbidraget, hyresregleringen, hyresnämnderna, allmännyttan, den kollektiva hyressättningen och miljonprogrammet resultat av HGF:s framgångsrika kampanjer inom ramen för den socialdemokratiska bostadspolitiken.[24] Organisationen omsätter i dag en knapp miljard kronor, som bekostar en omfattande opinionsbildning för den svenska hyresregleringen.[25]

HGF är en organisation med omfattande privilegier och starka band till socialdemokratin. Samtliga förbundsordföranden har haft bakgrund inom partiet. Dagens ordförande, Marie Linder, är S-politiker i Stockholm och tidigare mångårig kommunikationschef på LO. Hon ersatte den tidigare socialdemokratiska riksdagsledamoten Barbro Engman. HGF medverkar i partiets internationella arbete och har återkommande drivit valrörelse i linje med partiets politik.[26] Under valrörelsen 2018 koncentrerade förbundet sin kampanj mot Moderaternas och Sverigedemokraternas påstådda hyreschock. Ansvarig för kampanjen var socialdemokratisk riksdagskandidat, i dag riksdagsledamot.[27]

Hyresgästföreningens unika ställning i Sverige, med stora ekonomiska resurser och makt att reglera den svenska hyresmarknaden, är ett resultat av snåriga regleringar. Det finns i praktiken inget förbud mot att starta konkurrerande hyresgästföreningar. 12 kap. jordabalken, som ofta kallas hyreslagen och som reglerar svenska hyresförhållanden, talar faktiskt om *en organisation av hyresgäster*, vilken som helst. Tack vare ett antal förmåner från det offentliga finns dock i praktiken ingen konkurrens. Genom sin ställning har Hyresgästföreningen i praktiken monopol på att företräda hyresgäster och normerar därför hyrorna, trots att bara en bråkdel av de som bor i hyresrätt är medlemmar i organisationen.

FÖRMÅNERNA

HGF har av socialdemokratiska regeringar givits fyra huvudsakliga förmåner som säkrar såväl finansiering som direkt inflytande.

- **Makten att sätta normerande hyror.** Svensk hyreslagstiftning är komplicerad. Få förstår hur hyrorna sätts, men konsekvensen av hyresregleringen i sin nuvarande form är att HGF har stor möjlighet att styra hur de förändras. Det sker genom att kravet på skälig hyra i 12 kap. 55 § 1–2 st. jordabalken, det så kallade bruksvärdet, i praxis sätts schablonmässigt mot de avtal som HGF sluter med fastighetsägare enligt sina så kallade förhandlingsordningar.[28] I alla stora hyresvärdars standardavtal finns även uttryckliga hyresförhandlingsklausuler som direkt hänvisar till hyror såsom de förhandlats med HGF.[29] Dessa tillämpas oavsett om hyresgästen är med i HGF eller inte och sätter normen för marknaden.

  Någon rätt till insyn för utomstående i förhandlingarna finns inte. Misslyckas förhandlingarna, sker som utgångspunkt ingen förändring av avtalen. Det är alltså oskäligt – och möjligt för hyresgästen att påkalla jämkning hos hyresnämnden – om hyran avviker från de som Hyresgästföreningen har kommit överens med fastighetsägare om, vilket i praktiken förstör hela prissättningen på hyrda bostäder i Sverige.

24 Ljungberg, Carl Johan, *Till bröders hjälp*, Timbro förlag 1991,
25 Hyresgästföreningen, *Verksamhetsberättelse 2020*, s. 31.
26 Hyresgästföreningen, *Verksamhetsberättelse 2020*, s. 11.
27 Markus Selin, riksdagsledamot från Stockholms län.
28 Jfr Holmqvist & Thomsson, *Hyreslagen – En kommentar*, 12 u, 2021, s. 204.
29 Jfr 2 § Hyresförhandlingslagen.

Under de senaste åren har hyreshöjningarna i Sverige varit lägre än inflationen, vilket innebär att de reala hyrorna sjunker trots en omfattande bostadsbrist.[30] Godtycket och rättsosäkerheten i hyresregleringen har återkommande kritiserats,[31] och det är tveksamt om modellen uppfyller Europakonventionens krav på proportionalitet, lagstöd och möjlighet till rättslig prövning vid äganderättsinskränkningar.[32] En komplicerad och icke-transparent prisreglering, med HGF som spindeln i nätet.

- **Hyressättningsavgiften.** Ungefär en tredjedel av HGF:s intäkter består av hyressättningsavgifter, den avgift man tar ut från nästan alla svenska hyresgäster. Genom de förhandlingsordningar föreningen sluter med hyresvärdar finns i lag en möjlighet att ta ut en avgift från alla hyresgäster som får sin hyra bestämd, inte bara de som är medlemmar eller har efterfrågat förhandlingshjälp.[33] I dag ligger den i de flesta fall på 144 kr per bostad och år, vilket genom det stora antalet hyresgäster i Sverige innebar 212 miljoner kronor från hyresgästerna i intäkter till HGF under 2020.[34] Exakt vilken kostnad avgiften ska motsvara är oklart. Avgiften går till föreningens allmänna verksamhet och skrivs inte ut på hyresgästens avi. I praktiken är det fråga om en dold skatt som utökar HGF:s intäkter med ungefär 50 procent.

  Det är tveksamt om upplägget med dolda avgifter till en opinionsbildande organisation är förenligt med Europakonventionens skydd för egendom och negativ föreningsfrihet.[35] Ytterligare en komplicerande faktor är att de största hyresvärdarna i Sverige är kommuner, vilket gör att det i praktiken är det offentliga som sluter mycket lukrativa, monopolistiska avtal med en av socialdemokratins organisationer.

- **Boinflytandemedel.** Enligt 1 § 1 st. allbolagen[36] är kommunala bostadsbolag, som förvaltar ungefär hälften av Sveriges hyresbostäder, skyldiga att bedriva så kallat boinflytandearbete. Det sker i regel genom boinflytandeavtal som bolaget sluter med HGF lokalt och som innebär att föreningen finansieras av hyresvärden. Bara i Stockholm stad betalas tiotals miljoner i skattemedel per år ut till HGF genom dessa avtal, för att föreningen ska kunna organisera sig.[37]
- **Plats i hyresnämnden.** Tvister i frågor om hyror prövas inte i allmän domstol. I stället finns Hyresnämnderna, domstolsliknande nämnder vars domare inte är oberoende av marknadsintressena. Enligt 5 § lag (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder ska två av tre domare som avgör mål i sak företräda intressena på hyresmarknaden. Ett stort antal sådana intresseledamöter är företrädare för Hyresgästföreningen, som företrädare för hyresgästers intresse i gemen.

  Förekomsten av vad som i praktiken är domare med egna intressen i varje mål har länge problematiserats utifrån kravet på objektivitet i 1 kap. 9 § regeringsformen och rätten till rättvis rättegång i art. 6 i Europakonventionen.[38] I det så kallade Langborgermålet fälldes Sverige i Europadomstolen för att ha brutit mot rätten till rättvis rättegång genom att tillämpa ett liknande upplägg i vad som då kallades Bostadsdomstolen.[39] Efter detta reformerades systemet i viss mån, men intresseledamöterna behölls och dagens regelverk har aldrig prövats.

30 Hyresgästföreningen, *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2020*. s. 26.
31 Jfr Baheru, H, *Hyressättning – Prisets reglering vid bostadshyra (Avhandling)*, Jure Förlag, 2020. s. 316ff.
32 Se Baheru, s. 271, samt Lindheim m.fl. mot Norge och Bradshaw m.fl. mot Malta.
33 Jfr 20 § hyresförhandlingslagen.
34 Hyresgästföreningen, *Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2020*. s. 30.
35 Jfr målet Evaldsson mot Sverige, där motsvarande upplägg på arbetsmarknaden ansågs strida mot egendomsskyddet.
36 Lag (2010:879) om allmännyttiga kommunala bostadsaktiebolag.
37 "Skattemiljonerna som finansierar Hyresgästföreningen". Magasinet Smedjan, 9 juli 2021.
38 SOU 2012:82 Hyres- och arrendetvister i framtiden, s. 171.
39 Langborger mot Sverige.

FACKEN

Svensk arbetsmarknad är ovanligt enkelt organiserad. Det finns tre centralorganisationer, LO, TCO och Saco, ordnade efter hur arbetsmarknaden såg ut under första halvan av 1900-talet. Även om arbetsmarknaden har förändrats kraftigt och gränserna suddats ut med tiden, är dessa tre alltjämt utan konkurrenter, genom att olika regelverk i praktiken fryser den fackliga spelplanen.

Av dessa organisationer har LO och TCO mycket starka band till Socialdemokraterna. LO och S är i grunden samma rörelse, genom ett mer än 100 år långt fackligt-politiskt samarbete. En återkommande formulering som används i beskrivningen av samarbetet är att ”Samverkan mellan LO och det socialdemokratiska partiet bygger på att de två organisationerna har olika uppdrag och olika roller, men samma värderingar som grund för sin politik och sitt agerande”.[40] De är två sidor av samma mynt.

De flesta av LO-förbunden har också ändamålsparagrafer som överensstämmer med partiets, vilket är anledningen till att det uppstår problem när majoriteten av fackmedlemmarna inte längre röstar på partiet. Det är organisationerna som sådana, inte medlemmarna, som är bundna till S. I valet 2018 var Socialdemokraterna för första gången i historien i minoritet bland LO-kollektivets väljare, med ett stöd på 41 procent.[41]

I praktiken är den politiska linjen oförändrad. Kommunals och partiets ändamålsparagrafer, till exempel, stadgar det gemensamma målet:

- *Kommunal ska också verka för en samhällsutveckling på demokratisk, socialistisk och feministisk grundval, innebärande allas lika värde, social rättvisa, generell välfärdspolitik, full sysselsättning, jämställdhet mellan kvinnor och män samt internationell facklig solidaritet.*[42]
- *Socialdemokratin vill forma ett samhälle grundat på demokratins ideal och alla människors lika värde och lika rätt. Fria och jämlika människor i ett solidariskt samhälle är den demokratiska socialismens mål. […] Socialdemokratin vill avlägsna de ekonomiska, sociala och kulturella hindren för människornas frigörelse.*[43]

LO finansierar S, och har platser i partiets styrande organ på nationell, regional och lokal nivå.[44] I dag är två av medlemmarna i det verkställande utskottet, Socialdemokraternas viktigaste beslutsorgan, från LO – ordföranden Susanna Gideonsson och Metallbasen Marie Nilsson. Alla förbundsordföranden i LO och ordföranden för LO har varit medlemmar i Socialdemokraterna och många har tjänstgjort som statsråd eller riksdagsledamöter. Stefan Löfven gick som bekant direkt från ordförandeskapet i IF Metall till ordförandeposten i partiet. Den förra LO-ordföranden Karl-Petter Thorwaldsson är i dag näringsminister i den socialdemokratiska regeringen, efter att tidigare varit ordförande i både SSU och ABF. Stödet till S sker i både politisk och ekonomisk form. LO erbjuder utöver politiskt opinionsstöd ekonomiskt stöd på tiotals miljoner årligen, i utbyte mot vissa politiska krav och egna kandidater på partiets listor.[45]

LO utövar också ett betydande inflytande direkt på svensk arbetsmarknad genom att möjligheten att konkurrera med dem är kraftigt begränsad – se listade privilegier nedan.

TCO saknar formell anknytning till S, med undantag för att LO och TCO driver gemensamma rättsprocesser genom ett gemensamt bolag.[46] TCO-ledningen är dock starkt präglad av socialdemokratin. Alla ordförande för TCO i dess moderna tappning, som funnits i 60 år, har varit socialdemokrater. Den förra ordföranden Eva

40 LO, *Facklig-politisk samverkan*. 2017.
41 Socialdemokraterna, *Facklig-politisk strategi*, 2019.
42 *Kommunals ändamål*, Stadgar antagna vid Svenska Kommunalarbetareförbundets kongress 2019.
43 *Partiets ändamål*, Stadgar för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti, 2021.
44 LO, *Facklig-politisk samverkan*, 2017.
45 *Starka krav på S i LO:s valplattform*. Pressmeddelande LO, 26 januari 2022.
46 LO-TCO Rättsskydd.

Nordmark, som länge suttit i riksdagen för S, är arbetsmarknadsminister i regeringen Andersson, och blev i och med detta ytterligare en i den långa rad ledare som blivit statsråd eller statssekreterare i S-regeringen. Ersättaren, Therese Svanström, gick i stället åt andra hållet. Hon blev ordförande efter att ha varit socialdemokratisk statssekreterare under tidigare socialförsäkringsminister Annika Strandhäll.

TCO:s kongresser gästas av den socialdemokratiska partiordföranden. Inför valet 2018 gav TCO sitt stöd till stora delar av det socialdemokratiska valmanifestet, och när Stefan Löfven senare besökte TCO:s kongress menade han att förbundet hade varit ovärderligt i valrörelsen.[47]

JÄMFÖRELSEN MED ARBETSGIVARNA

Ett återkommande försvar för LO:s nära relation och stöd till socialdemokratin är att motparterna på arbetsmarknaden, främst Svenskt Näringsliv, har motsvarande relation till borgerliga partier. Denna liknelse haltar betänkligt. Svenskt Näringsliv har inte grundat något politiskt parti. I stället är organisationen partipolitiskt fristående och uttalar sig inte i partipolitiska frågor. Man ger heller inget ekonomiskt stöd till partier.[48] Till skillnad från LO, som har två platser det exekutiva organet inom det socialdemokratiska partiet, saknar Svenskt Näringsliv kopplingar till partiernas styrning, och att dess ordförande skulle bli partiledare för ett borgerligt parti framstår som avlägset. Svenskt Näringsliv villkorar heller inget stöd mot vissa reformer eller egna kandidater på något partis listor.

PRIVILEGIERNA

Det finns en grundlagsskyddad rätt att fritt bilda föreningar och verka politiskt i Sverige. Men genom ett komplicerat nät av regelverk och positioner finns i praktiken liten möjlighet att driva konkurrerande facklig verksamhet. LO och TCO har fått ett antal myndighetsliknande uppgifter och mandat och har i praktiken en semi-offentlig ställning. De har också givits självständigt inflytande över arbetsmarknadens regelverk och fått hjälp av politiken att hindra facklig organisering av andra än socialdemokratins förbundna. De lagstadgade förmåner som Socialdemokraterna har givit de fackliga organisationerna är bland annat följande:

- **Begränsningar av konkurrerande kollektivavtal.** Grundbulten i det svenska arbetsrättsliga systemet är kollektivavtalet – ett avtal mellan fack och arbetsgivare eller dennes organisation som inte bara binder den som vill vara med utan även i hög grad de arbetare som står utanför den fackliga organisationen. Den som sluter ett kollektivavtal får, förutom rätten att avtala och förhandla för alla anställda inom avtalsområdet på arbetsplatsen, de primära arbetsrättsliga förmånerna, exempelvis att förhandla med arbetsgivaren och få insyn i verksamheten. Detta har inte andra fackföreningar. Det är alltså a och o att få till det primära kollektivavtalet, vilket förbundet inom LO och TCO alltid får.

  Detta har säkrats genom en mängd begränsningar i lag. Konkurrerande fackföreningar har i princip inte möjlighet att vidta stridsåtgärder för att få till kollektivavtal hos en arbetsgivare som har ett primärt avtal.[49] Så sent som 2019 drev Socialdemokraterna, som menar sig värna fackliga rättigheter, igenom förändringen i 41 d § 1 st. 3 p. medbestämmandelagen, som helt drog undan Hamnarbetarförbundets möjlighet att konkurrera med LO-facket Transportarbetareförbundet. Medbestämmandelagen, som reglerar den kollektiva arbetsrätten i Sverige, och lagen om anställningsskydd, som reglerar anställningsförhållandet, är i grunden verktyg för LO och TCO.

- **Rätt till företrädare.** Under 70- och 80-talen infördes en mängd lagregler som garanterar direkt fackligt inflytande i företag och offentlig sektor. Det gäller rätt till fackliga styrelserepre-

47 Stefan Löfvens tal på TCO:s kongress, 14 maj 2019.
48 *Inga bidrag till politiska partier.* Pressmeddelande Svenskt Näringsliv, 28 januari 2022.
49 Jfr 41 d § 1 st. 4 p. medbestämmandelagen (1976:580).

sentanter,[50] rätt att utse skyddsombud,[51] rätt till ersättning från arbetsgivaren för facklig verksamhet,[52] rätt till personalföreträdare i kommunala organ[53] och personalföreträdare hos statliga myndigheter.[54] Till skillnad från de flesta andra länder i Europa, som har regler om personalföreträdare, är det i Sverige facket som har rätt till insyn och medbestämmande. Företrädaren utses inte av personalen i verksamheten, utan av facket.

- **Möjlighet att utesluta politiskt opålitliga medlemmar.** Vem som får vara med i facket har länge varit en känslig fråga. Mycket till följd av fackföreningarnas ovilja att underkasta sig offentlig reglering finns i Sverige ingen lagstiftning om ideella föreningar, och till skillnad från vad som gäller i många andra länder finns ingen särskild reglering av fackligt medlemskap. Trots att facket har en semi-offentlig roll i Sverige och har givits ansvar att företräda den enskilde arbetstagaren, saknar denne rätt att vara medlem.

  Under lång tid har fackförbunden utnyttjat avsaknaden av uttrycklig rättighet till medlemskap för att utesluta och peta misshagliga medlemmar från uppdrag. Historiskt har det handlat om personer som ansetts hysa alltför radikala vänsteråsikter eller lutat borgerligt. I dag drabbar majoriteten av alla uteslutningar och petningar från förtroendeuppdrag sverigedemokrater.

  Det är inte helt klart om det går att utesluta personer enbart utifrån politiska sympatier. I ett fall har Transportarbetareförbundets beslut att utesluta en sverigedemokratisk medlem upphävts,[55] men beslutet är omstritt.[56] Vidare saknas helt praxis vad gäller möjligheterna att neka personer att ställa upp i val inom organisationen eller att exempelvis leda en lokal fackklubb. I avsaknaden av begränsning petar framför allt LO-förbunden återkommande sverigedemokratiska förtroendevalda.[57]

- **Inflytande i Arbetsdomstolen.** Liksom i fallet med hyresmarknaden finns en särskild korporativ domstol för frågor om svensk arbetsmarknad, Arbetsdomstolen. Till skillnad från allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar, där tvister löses av oberoende domare, är en majoritet av domarna i arbetsdomstolen så kallade intresseledamöter.[58] Fyra av dessa nomineras av LO och två av TCO. De har mandatperioder på tre år,[59] till skillnad från ordinarie domare i svenska domstolar som i princip är oavsättliga, och har därför trots sin roll som domare en tydligt osjälvständig position i förhållande till fackförbunden. Tanken är att de ska företräda sina organisationer när de dömer och de har i regel även andra uppdrag för organisationen.

  Liksom i fallet med hyresnämnderna är det inte helt klart huruvida representanter från politiska organ och utan särskilt anställningsskydd som domare uppfyller kraven på rättvisa rättegångar enligt EU-rätten och art. 6 i Europakonventionen. I ett fall har Europadomstolen godtagit sammansättningen, givet att det i det specifika fallet inte tycks ha påverkat utfallet att Sverige tillämpar korporativism på detta sätt.[60] Systemet med korporativa domstolar där politiskt närstående organisationer skipar rätt är dock svårt att förena med tanken på opartiska och rättvisa rättegångar.[61]

- **Avdrag för medlemsavgiften.** I olika omgångar har socialdemokratiska föreningar gjort medlemsavgiften till facket, och indirekt det ekonomiska stöd som facket ger partiet, skattebefriat. I och med att regeringens budget för 2022 inte

50 4 § lag (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda.
51 6 kap. 2 § 2 st. arbetsmiljölagen (1977:1160).
52 6-7 §§ förtroendemannalagen (1974:358).
53 7 kap. 11 § kommunallagen.
54 11 § personalföreträdarförordningen (1987:1101).
55 "Fel att slänga ut Mats från facket för att han är SD-politiker", *SVT Nyheter* 23 mars 2021.
56 Niklas Selberg. "Transport har rätt att utesluta SD-politiker", Lag & Avtal, 3 augusti 2021.
57 "Så tvistar LO-fack och SD om vem som får företräda facket", Tidningen Arbetet, 28 januari 2021.
58 3 kap. 3 § lag (1974:371) om rättegången i arbetstvister
59 3 kap. 1 § 4 st. lag (1974:371) om rättegången i arbetstvister
60 Jfr Kellerman mot Sverige, dom av 26 oktober 2004.
61 Jfr Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 5 u, 2015, s. 220 samt Europadomstolens dom i målet Luka mot Rumänien.

gick igenom finns detta för närvarande inte, men ett sådant avdrag eller liknande reduktion inkluderas i regel i varje socialdemokratisk budget.

- **Möjlighet att diskriminera oorganiserade vid uppsägningar.** Personalneddragningar av ekonomiska eller organisatoriska skäl omfattas av strikt lagreglering. Utgångspunkten är 22 § lagen om anställningsskydd, som påbjuder att uppsägningar av arbetsbrist ska ske enligt principen sist in, först ut. Facket har dock givits omfattande möjligheter att genom överenskommelser med arbetsgivaren avvika från denna ordning även när det gäller dem som inte är med i organisationen, men utan motivering eller insyn i förhandlingarna. I praktiken finns en obegränsad möjlighet för fack och arbetsgivare att diskriminera dem som inte är medlemmar i facket.
- **Rätt att vidta obegränsade sympatiåtgärder.** Sverige sticker ut i västvärlden genom sina obegränsade möjligheter att vidta sympatiåtgärder på arbetsmarknaden. Stora centralorganisationer som LO har alltså möjlighet att ta till obegränsade stridsåtgärder från alla anslutna förbund mot vilket företag som helst som inte tecknat kollektivavtal med alla aktuella LO-förbund, oavsett om de har medlemmar på arbetsplatsen eller inte.[62]

62 Källström, Malmberg & Öman, *Den kollektiva arbetsrätten*, 2 u, 2019, s. 78.

A-KASSAN

Många länder har offentligt finansierade system för ersättning vid arbetslöshet. Inte sällan består de av en obligatorisk, statlig grundförsäkring för arbetslöshet med möjlighet till privata försäkringar för högre ersättningsgrad. I Sverige är systemet dock baserat på facket. I stället för ett enhetligt system har Sverige 26 olika a-kassor, varav 25 är knutna till fackförbund eller intresseorganisationer och i praktiken utgör en del av den fackliga verksamheten. Den enda oberoende, Alfakassan, drivs i stället som samarbete mellan ett antal fack, med IF Metall vid rodret, men utan krav på medlemskap.

A-kassan i sig är skattefinansierad. Det är ett vanligt missförstånd att avgiften för medlemskapet täcker själva utbetalningarna, men över 90 procent av utbetalningarna i systemet bekostas av det offentliga.[63] Medlemsavgiften täcker i stället framför allt administrationen hos respektive kassa.[64] I stället är det arbetsgivaravgifterna som finansierar själva försäkringen, och de fackliga kassorna får ersättning genom statsbidrag för den ersättning som betalas ut.[65] Myndighetsutövningen är dock överlämnad till de fackligt drivna kassorna,[66] som i praktiken utgör avdelningar hos Försäkringskassan och tillämpar det regelverk som lagstiftaren har ställt upp. De har dock möjlighet att ge egna fackmedlemmar lägre avgift.[67]

Det har länge varit en viktig del av det fackliga inflytandet att ansvara för arbetslöshetsförsäkringen. Socialdemokratin, som länge har förespråkat allmänna, obligatoriska socialförsäkringar och varit skeptisk till privata lösningar, har inte sett några problem i att låta facket administrera den försäkring som rör arbetslöshet. Fram till 1998 tvångsanslöts alla som ville vara med i a-kassan till facket, vilket uppenbart stred mot Europakonventionens krav på negativ föreningsfrihet. I dag görs en formell uppdelning, men möjligheten att använda inkomstförsäkringar i sin medlemsvärvning är central för alla fackförbund. LO medger exempelvis att syftet med modellen är att höja antalet medlemmar i facken.[68]

Att ha en arbetslöshetsersättning som är tvångsvis finansierad men valfri att vara med i och uppdelad på 26 pseudomyndigheter har dock stora negativa effekter på andra än facken. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) har återkommande ifrågasatt modellen.[69] Den splittrade strukturen leder till bristande rättssäkerhet med varierande bedömningar, sämre insyn, låg täckningsgrad, omfattande byråkrati och stora kontrollsystem,[70] och det har återkommande utretts hur effektiviteten och kvaliteten kan öka.[71] Det finns få skäl, utöver fackens egenintresse, att inte gå över till en modernare, helt generell ersättning av samma typ som gäller på i stort sett alla andra socialförsäkringsområden i Sverige.

63 Ds 2008:61 *Finansiering av arbetslöshetsförsäkringen*, s. 13.
64 41 § lagen (1997:239) om arbetslöshetskassor.
65 93 § lagen (1997:239) om arbetslöshetskassor.
66 5 § lagen (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring.
67 41 § lagen (1997:239) om arbetslöshetskassor.
68 *SD vill förstatliga a-kassan*, Tidningen Arbetet 5 okt 2017.
69 Jfr IFAU Remiss 76/2008.
70 SOU 2015:21 *Mer trygghet och bättre försäkring* s. 789.
71 Se SOU 2015:21 s. 121.

REFORMER

Facket, ABF, PRO, Hyresgästföreningen, a-kassan och lotterierna utgör några av de kommandohöjder som socialdemokratin har erövrat genom sitt långa maktinnehav. Medan partiet ger organisationerna politiska förmåner, ger organisationerna partiet stöd i form av pengar, opinionsbildning eller båda delarna. De lever och frodas även när opinionsstödet för partiet vacklar och kan i många fall ifrågasättas på demokratiska och juridiska grunder. För att jämna ut den politiska spelplanen är följande reformer nödvändiga.

1. Ta bort begränsningen att tillstånd för spel endast kan ges till allmännyttiga föreningar. Inget tyder på att föreningar är särskilt lämpade att bedriva spel i stor skala, och den verksamhet som S bedriver är varken moraliskt eller spelmissbruksmässigt försvarbar.
2. Ta bort undantagen från spelskatt, kreditförbud och kundkännedom för lotterier som omsätter mer än obetydliga belopp.
3. Avskaffa Folkbildningsrådet och minska anslagen till folkbildning utan kvalitetskrav.
4. Inför ett självfinansieringskrav för folkbildningen. Varje krona som betalas ut i statsstöd bör matchas av en krona i annan finansiering. Detta innebär en enkel kvalitetskontroll som inte berör innehållet i folkbildningen och garanterar fristående från staten.
5. Avskaffa statsanslagen till pensionärsorganisationer.
6. Vidga kravet på intäktsredovisning för politiska partier till att omfatta utbildningsförmåner.
7. Ta bort hyressättningsavgiften och lagkravet på boinflytande i allmännyttan.
8. Avskaffa hyresnämnderna.
9. Kräv medlemmars samtycke till partidonationer från arbetsmarknadens parter.
10. Ställ krav på sakliga krav vid uteslutning ur fackföreningar.
11. Avskaffa Arbetsdomstolen.
12. Inför ett diskrimineringsförbud vid avtalsturlistor.
13. Begränsa sympatiåtgärderna på arbetsmarknaden.
14. Förstatliga a-kassan och gör den obligatorisk.

REFERENSER

OFFENTLIGT TRYCK

prop. 2017/18:220 *En omreglerad spelmarknad*
SOU 2012:82 *Hyres- och arrendetvister i framtiden*
SOU 2015:21 *Mer trygghet och bättre försäkring*
Ds 2008:61 *Finansiering av arbetslöshetsförsäkringen*
dir. 2020:142 *En äldreomsorgslag*
IFAU, *Remiss 76/2008*
Spelinspektionen, Rättsligt ställningstagande. *Spel på kredit i förhållande till omsorgsplikten i 14 kap. 1 § spellagen (2018:1138)*

RÄTTSFALL FRÅN EUROPADOMSTOLEN

Langborger mot Sverige, 1989.
Kellerman mot Sverige, 2004.
Evaldsson mot Sverige, 2007.
Lindheim m.fl. mot Norge, 2012.
Luka mot Rumänien, 2012.
Bradshaw m.fl. mot Malta, 2018.

LITTERATUR

Baheru, Haymanot, *Hyressättning – Prisets reglering vid bostadshyra (Avhandling)*, Jure Förlag, 2020.
Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 5 u, 2015.
Holmqvist, Leif & Thomsson, Rune, *Hyreslagen – En kommentar*, 12 u, Norstedts Juridik, 2021.
Källström, Kent, Malmberg, Jonas & Öman, Sören, *Den kollektiva arbetsrätten*, 2 u, Iustus förlag, 2019.
Ljungberg, Carl Johan, *Till bröders hjälp*, Timbro förlag, 1991.

ARTIKLAR & PRESSMEDDELANDEN

”S bryter mot lagen”. Riksdag & departement 6 juni 2012.
”S driver lottköpare till Kronofogden”. Dagens Nyheter 5 sep 2017.
”SD vill förstatliga a-kassan”. Tidningen Arbetet 5 okt 2017.
”Så tvistar LO-fack och SD om vem som får företräda facket”. Tidningen Arbetet, 28 januari 2021.
”Fel att slänga ut Mats från facket för att han är SD-politiker”. SVT Nyheter, 23 mars 2021.
”Skattemiljonerna som finansierar Hyresgästföreningen”. Magasinet Smedjan, 9 juli 2021.
”Transport har rätt att utesluta SD-politiker”. Lag & Avtal, 3 augusti 2021.
”Starka krav på S i LO:s valplattform”. Pressmeddelande LO, 26 januari 2022.
”Inga bidrag till politiska partier”. Pressmeddelande Svenskt Näringsliv, 28 januari 2022.

ÖVRIGA PUBLIKATIONER

ABF

ABF:s verksamhetsberättelse 2020.
ABF:s stadgar antagna av förbundsstämman 23 april 2018.

Hyresgästföreningen

Verksamhetsberättelse med årsredovisning 2020.

Kommunal

Stadgar antagna vid Svenska Kommunalarbetareförbundets kongress 2019.

LO

Facklig-politisk samverkan, 2017.

PRO

Verksamhetsberättelse 2020.

Riksrevisionen

Kontroll och uppföljning av statens stöd till studieförbunden, 2022.

Socialdemokraterna

Facklig-politisk strategi, 2019.
Årsredovisning 2020.
Stadgar för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti, 2021.

Fria marknader

Personlig frihet

Öppna samhällen

TIMBRO